

K NĚKTERÝM VÝSLEDKŮM VÝZKUMU SOCIÁLNÍCH DŮSLEDKŮ MECHANIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ

J. VAVŘÍK, I. MATUŠKA, V. TAUBEROVÁ

V letech 1965—68 byla Evropskou společností pro sociologii venkova vytvořena pracovní skupina pro mezinárodní zkoumání sociálních důsledků mechanizace zemědělství. Výzkum byl prováděn pro potřeby FAO. Jeho podnětem byl prudký růst mechanizace, snížení počtu pracovníků v zemědělství a některé sociální problémy, (zanikání homogenности zemědělské rodiny, nutnost integrace v zemědělství, perspektivnost rodinných hospodářství), které vznikly především v padesátých a šedesátých letech.

Vedoucím pracovní skupiny je dr. A. K. Constandse, sekretář Evropské společnosti pro sociologii venkova, pracovník vysoké školy zemědělské ve Wageningen, Holandsko. Na výzkumu se účastnili pracovníci vysokých škol zemědělských a výzkumných ústavů z Holandska, Dánska, Švýcarska, Finska, Německé spolkové republiky, Polska, Itálie, Jugoslávie a Československa.

Metodika výzkumu byla vypracována dr. Constandsem. Kromě studia statistických dokladů demografického a ekonomického charakteru byl základní technikou rozsáhlý dotazník, jímž se zjišťovala fakta o hospodaření rolníků a jejich postoje v důsledku změn v mechanizaci. Minimální vzorek pro výzkum byl stanoven 250 rodinných hospodářství.

V Československu jsme museli vzít v úvahu zcela odlišné podmínky vlastnické a organizační. Z toho důvodu metodika výzkumu byla přizpůsobena našim podmínkám. Byli jsme si vědomi, že mezinárodní srovnávání se zeměmi, kde základní hospodářskou jednotkou v zemědělství je rodinné hospodářství, je velmi těžké. Nicméně, výzkum potvrdil, že řada sociálních důsledků mechanizace zemědělství je podobná, a že čl. zkušenosti přispějí k přesnějšímu charakterizování sociálního vývoje zemědělství v Evropě v období rychlého vědeckotechnického pokroku.

Pro naše podmínky byl dotazník upraven především v tom směru, že se zkoumala družstva a jednotliví družstevníci. Nemohli jsme zkoumat izolovaně jen vliv mechanizace na sociální skutečnosti, ale museli jsme brát v úvahu sociální důsledky socializace zemědělství.

Pro vypracování a interpretaci empirického materiálu a ekonomických údajů byla zvolena monografická procedura, doplněná statistickou. Monografická procedura byla zvolena s ohledem na zvláštní podmínky čl. zemědělských závodů ve vztahu k ostatním zúčastněným zemím. Údaje o družstvech byly však porovnávány s celostátními i krajskými průměry.

Za objekty výzkumu byla vybrána tři JZD:

1. A — Družstvo Jakub — Církvice — Třebešice, výrobní typ řepařský 1, kraj středočeský, 1369 ha z. p.
2. B — Družstvo Prušánky — Josefov, výrobní typ kukuřičný, kraj jihomoravský, 1366 ha z. p.
3. C — Družstvo Poniky, výrobní typ horský 2, kraj středoslovenský, 1927 ha z. p.

Cílem bylo vybrat družstva typická pro výrobní typ a ekonomicky stabilizovaná. Respondenti byli vybráni podle abecedního seznamu tak, že byl určen každý třetí družstevník. Pokud vybraný družstevník nebyl přítomen nebo schopen rozhovoru (nemoc, stáří), byl vybrán podle seznamu v pořadí další. Tím vznikl vzorek: A — 113, B — 150, C — 125.

Kromě základních dotazníků se uskutečnily standardizované rozhovory s funkcionáři JZD. Úroveň hospodaření a sociální postavení soukromých rolníků před socializací se zjišťovaly rozhovory s představiteli jednotlivých skupin (podle vlastnictví půdy) a prověřovaly studiem dokumentů. Pro získání objektivních údajů týkajících se jak družstev, tak obcí, okresů a krajů, jednotlivých profesionálních skupin respondentů a celé zkoumané problematiky jsme zpracovali nejrůznější úřední materiály a statistiky. (Ekonomické a výrobní doklady družstev a zemědělských výrobních správ, statistické materiály SÚS a MZVŽ aj.).

Výzkum v terénu se dělal od listopadu 1966 do září 1967. Statistické zpracování výzkumu provedl výpočetní ústav — VŠZ — Praha.

OBJEKTIVNÍ ZMĚNY V ZEMĚDĚLSTVÍ A VE ZKOUMANÝCH DRUŽSTVECH

Nejhlubší změnou ve zkoumaných družstvech — stejně jako v celém československém zemědělství — je socializace zemědělství. Myšlenka socializace byla spojena s cílem přeměnit zemědělskou malovýrobu ve velkovýrobu vybavenou nejmodernější technikou. Zatím co tempo socializace zemědělství bylo velmi rychlé, růst mechanizace byl mnohem pomalejší (v letech 1950—1953 dokonce stagnoval), což znehodnocovalo výsledky socializace, neboť skutečná velkovýroba je bez široké mechanizace neuskutečnitelná. Teprve v 60 letech růst mechanizace doznal rychlejších kvantitativních i kvalitativních změn. Ve vyspělých zemích západní a severní Evropy se začal proces mechanizace zemědělství uskutečňovat již od počátku padesátých let (při malovýrobních podmínkách) a velmi podstatně ovlivnil počet pracovních sil, charakter a dělbu práce, zemědělskou rodinu, zemědělské služby, formy kooperace a integrace v zemědělství.

Přes pomalý růst mechanizačních prostředků v našem zemědělství v poměru k průmyslově vyspělým zemím Evropy, je mechanizace rozhodujícím činitelem, který působí nepřetržitě na sociální změny v našem zemědělství.

Úroveň mechanizace do počátku socializace byla ovlivněna především velikostí závodů. V celém zemědělství jednoznačně převažovala živá tažná síla a ruční práce. Traktory a větší zemědělské stroje byly zpravidla až v závodech nad 50 ha. Největší mechanizací v závodech od 10 do 20 ha v českých zemích byly samovazy, větší mlátičky, traktory jen výjimečně. Rolníci do 10 ha byli vybaveni koňskými, volskými a kravskými potahy, vlastnili základní nářadí k obdělávání půdy, sklízecí stroje, jako travní a obilní sekačky, vyorávače brambor, malokapacitní mlátičky a elektromotory. V některých obcích se rolníci sdružovali k nákupu větších strojů. Rozhodujícím mechanizačním prostředkem, podle kterého bylo možné charakterizovat tempo růstu mechanizace zemědělství, byl traktor, neboť nejvíce ovlivňoval změny v charakteru práce.

Teprve v současné době se prosazuje mechanizace zemědělství v mnohem širším pojetí, kdy rozhodující je komplexní mechanizace jednotlivých výrobních procesů s podstatným vyloučením jednoduché ruční práce. Jde o zavádění celých soustav strojů (tab. I. II).

Obdobně probíhal i růst velkovýrobních investic v živočišné výrobě jako kravínů, vepřinů, mechanizovaných polních mlatů, dílen, silážních jam a skladů. Tyto investice byly postupně vybavovány technikou.

Růst množství mechanizačních prostředků, komplexnost jednotlivých linek, velkovýrobní investice v živočišné výrobě, to vše ve svém souhrnu rozhodujícím způsobem mění charakter a dělbu práce v zemědělství. Socializace a mechanizace zemědělství překonala typ rolníka, který vykonával všechny druhy zemědělských prací sám se svou rodinou. Jednotliví družstevní rolníci se specializovali.

I. Vývoj počtu traktorů v čl. zemědělství. — The growth of the number of tractors in Czechoslovak agriculture

Druh v tisících ks	1951	1960	1966
Traktory	25,8	74,9	127,1

Zpracováno podle statistických ročenek ČSSR

II. Vývoj hlavních mechanizačních prostředků na území zkoumaných družstev. — The development of the main means of mechanization on the territories of the cooperatives under study

Druh v kusech	1949/50	1959	1966
Traktory	11	36	70
Žací mlátičky	—	6	7
Nákladní auta	—	5	13

Zpracováno podle evidence zkoumaných JZD

III. Rozdělení družstevníků zkoumaných JZD podle charakteru práce. — The division of the members of the co-operatives under study according to the nature of their work

Charakter práce	%
ruční práce	68,29
potahová	5,41
strojová	9,27
řídící	10,57
administrativní	3,09
jiná	3,37
Celkem	100,00

zují podle výrobních odvětví a liší se od sebe navzájem charakterem vykonávané práce.

Celkově neustále klesá počet pracovních sil a ubývá jednoduché ruční nequalifikované práce. Kvalitativně narůstá počet pracovníků, kteří se strojovým charakterem práce podstatně liší od bývalých soukromých rolníků i těch družstevníků, kteří vykonávají jen ruční práci. Tento vývoj se neustále zrychluje a působí na něj rozvoj zemědělských služeb, další technizace a chemizace i růst počtu zemědělských odborníků.

Ve zkoumaných JZD jsem rozdělil družstevníky podle převládajícího charakteru práce do 6 skupin. Rozdělení družstevníků zkoumaných družstev je v souladu s celostátními údaji (tab. III).

Údaje dokazují ještě vysoký podíl ruční práce v zemědělství. Příčiny jsou především v tom, že komplexní pojetí mechanizace jednotlivých prací se začíná teprve prosazovat. Většina družstevníků, u nichž převažuje jednoduchá, často ruční práce, jsou ženy, které vykonávají pomocné práce při kultivaci a sklizni v rostlinné výrobě a jsou též rozhodující silou v živočišné výrobě.

Souhrn změn v našem zemědělství, ale především změny v charakteru a dělbě práce vytvořily novou netřídní sociální diferenciaci pracovníků v zemědělství. Z hlediska charakteru práce existují v našem zemědělství tyto skupiny: traktoristé a kombajnéri, technickohospodářští pracovníci, pracovníci dílen a řemeslníci (většina těchto pracovníků dělá strojovou a řídící práci — celkově představují 21–22 % pracovníků družstev a státních statků), kočí, ostatní pracovníci v RV, pracovníci v ŽV, ostatní dělníci (tyto skupiny pracují převážně ručně).

Tato sociální diferenciacie má další souvislosti, jako různost kvalifikace, různé příjmy, různý styl života a trávení volného času, různost společenského postavení jak skupin, tak jednotlivců. Z toho vyplývají různé specifické zájmy jednotlivých skupin.

Jedním z rozhodujících důsledků velkovýroby a vůbec vědeckotechnického pokroku je růst kvalifikace. Kvalifikace, kvalifikovaní pracovníci v zemědělství nejsou však jen důsledkem vědeckotechnického pokroku v zemědělství, ale značně tento proces ovlivňují a rozvíjejí. Zvláštní skupinu kvalifikovaných pracovníků jsou zemědělstí odborníci. V r. 1966 jich pracovalo v čs. zemědělství přes 80 tisíc (tab. IV).

IV. Odborníci v zemědělství ČSSR v r. 1966. — Specialists in Czechoslovak agriculture in 1966

Počet odborníků	Vzdělání			
	vysokoškolské	úplné střední	střední odborné	celkem
v soc. sektorech	13 822	41 753	28 209	83 784
na 1000 osob trvale činných v zemědělství	11,5	35,0	23,7	70,3
z toho na 1000 družstevníků	3,8	23,2	20,0	47,1

Zpráva pro vládu ČSSR z 15. 2. 1967

Družstevní sektor má počet zemědělských odborníků zatím značně nižší, proti státnímu sektoru. To se konkrétně projevuje při obsazování hlavních funkcí v JZD. Třetina až polovina vedoucích funkcionářů JZD v r. 1966 měla jen základní vzdělání (tab. V).

Další technizace zemědělství bude klást neustále vyšší nároky na technické a odborné zemědělské znalosti a dosavadní vysoký podíl vedoucích funkcionářů se základním vzděláním v JZD (především ve funkci předsedů a mechanizátorů) bude jistě v nejbližších letech překonán.

Další důsledky velkovýroby a mechanizace zemědělství se projevují ve změně starostí družstevníků proti minulosti. Z uvede-

V. Stupeň vzdělání vedoucích pracovníků JZD k 31. X. 1966. — The degree of education of the leading workers of Unified Agricultural Cooperatives as stated on October 31, 1966

Funkce	Celkový počet	Druh vzdělání v %				
		vysokoškolské	středoškolské úplné	střední odborné	základní	jiné
Předseda	6464	7,7	23,5	19,4	45,2	4,2
Zootechnik	7672	9,5	35,7	19,1	32,6	3,1
Agonom	5595	11,7	30,9	20,9	33,3	3,2
Ekonom	6682	6,4	46,4	22,8	21,1	3,3
Mechanizátor	4906	2,6	20,5	19,3	52,2	5,4

Zpráva pro vládu ČSSR z 15. 2. 1967

ného výzkumu tří JZD vyplývá, že družstevním rolníkům ubyly starosti o vedení hospodářství, existenční starosti, konkrétní starost o výsledek hospodaření aj. Naopak přibyly: starosti o plnění výkonových norem, o odpracování dostatečného počtu norem k přidělení záhmenku, o přiměřený důchod ve stáří a zabezpečení celoročního příjmu pro rodinu. Věkově mladší družstevníci uvádějí, že mají starost o zvyšování kvalifikace a vzdělání, chtějí-li se lépe uplatnit.

Proti období soukromého hospodaření se změnila struktura pracovního dne. Pracovní doba se snížila (podle výzkumu tří JZD) z průměrných 12–13,5 na 8–10,5 hodiny. V poměru k minulosti družstevní rolníci získali více volného času. Pracovní doba v průběhu dne je kompaktní a mimopracovní čas může být lépe využíván. V živočišné výrobě se zavádí dvousměnný provoz, což umožňuje i u těchto pracovníků zvyšovat množství volného času. Pracovní doba je tedy proti soukromému hospodaření jednoznačně kratší, je však neúměrně dlouhá proti ostatním odvětvím národního hospodářství. Růst množství a výkonnosti nově zaváděné techniky bude svými důsledky dále snižovat délku pracovního času v zemědělství, ovšem za té podmínky, že bude současně překonávána nepříznivá věková struktura.

Velmi pronikavě působí změny v čs. zemědělství (vlastnické, výrobní, technické a technologické) na zemědělskou rodinu. Zemědělská rodina jako výrobní jednotka existuje ve větším počtu jen v hornatějších oblastech státu, především na Slovensku. Růst industrializace země a odchod mnoha zemědělců do průmyslu, měly i ten důsledek, že mnohé dnešní rodiny jak družstevníků, tak i soukromých rolníků nejsou zaměstnáním svých příslušníků čistě zemědělské. Neustále víc roste počet rodin smíšených — zemědělskodělnických, či zemědělskozaměstnaneckých. Z výzkumu můžeme nesporně konstatovat jednoznačně, že družstevní rodina, či rodina, z níž některý člen pracuje v družstvu, omezila nebo prakticky zrušila svou výrobně hospodářskou činnost, a že vztahy v těchto rodinách jsou již málo závislé na vlastnictví půdy a hospodářství. Konkrétní odpověď o kvalitě rodinných vztahů v těchto nových podmínkách může poskytnout jen výzkum družstevních rodin.

Můžeme shrnout, že socializace zemědělství, vědeckotechnický pokrok, především pokračující mechanizace jsou příčinami celé řady sociálních změn v charakteru a dělbě práce, v klasifikaci a sociální struktuře družstevního rolnictva.

ZMĚNY V NÁZORECH A POSTOJÍCH DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

Výzkum, jak v další části uvedeme, poměrně jednoznačně dokazuje zásadní změny ve vědomí bývalých soukromých rolníků. Vědeckotechnický pokrok, sociálně politické změny jsou rozhodujícími činiteli, působícími na postoje a názory zemědělců. Na otázku: „Co by mělo být zdokonaleno, aby se levněji a více vyrábělo“ jsme získali dále uvedené odpovědi. Největší četnost (17,35 %) je u odpovědi: „získat mladé a kvalifikované pracovníky do zemědělských družstev“. To vyplývá z toho, že odchod mladých zemědělců do průmyslu byl v letech 1945–1960 tak silný, že růst techniky nenahradil plně tento úbytek, přičemž technika vyžaduje mladé kvalifikované síly, jichž je v čs. zemědělství trvalý nedostatek.

Na druhém místě je „zdokonalit zásobování stroji a technikou, chemickými prostředky“ (14,43 %), což dokazuje, že družstevní rolníci vidí v technice a chemii jeden z rozhodujících prostředků rozvoje zemědělské výroby. Na třetím

místě (10,65 %) je „lépe obdělávat pole“, na čtvrtém (9,88 %) „do vedoucích funkcí více odborníků“, na pátém „zásadně zlepšit organizaci práce v zemědělských družstvech“. Odpovědi dokazují, že problematika rozvoje zemědělské velkovýroby a její technický rozvoj jsou v popředí zájmu a myšlení družstevních rolníků.

Jak ovlivnil vědeckotechnický pokrok v zemědělství názory na perspektivnost hospodaření soukromých rolníků, charakterizují odpovědi na otázku: „Jaké jsou vyhlídky soukromých rolníků v současném údobí vědeckotechnického pokroku v zemědělství“ (tab. VI).

VI. Vyhlídky soukromých rolníků v současném údobí vědeckotechnického pokroku v zemědělství. — The prospects of private farmers at the present stage of scientific and technical advance in agriculture

Druh odpovědi	A	B	C	Odpovědi v %
Žádné	46,90	85,33	32,00	56,95
Velmi omezené	20,35	6,67	14,40	13,14
Dobré	12,39	0	4,80	5,15
Bez odpovědi	20,35	8,00	48,80	24,76
Celkem				100

Odpověď žádné a velmi omezené vyhlídky má hodnotu 70,13 %. To dokazuje, že soukromé hospodaření na rodinných hospodářstvích není podle názorů většiny družstevních rolníků perspektivní. Hodnota dobré vyhlídky — 5,15 % je velmi malá a potvrzuje předchozí závěr.

Poznamenáváme, že výzkum v terénu probíhal počátkem r. 1967. Je zřejmé, že odpovědi na tuto otázku mohly být v průběhu r. 1968 ovlivněny celkovou politickou situací, a že se v názorech družstevníků mohlo projevit víc pozitivnějších hodnocení vyhlídek soukromých rolníků. Myslíme, že politický vývoj (aktivní vstup družstevního rolnictva do politiky, založení Svazu družstevních rolníků, hájení zájmů družstevního rolnictva) na vesnici povede ke konsolidaci názorů i na tuto otázku. Bude potřebné provést výzkum této a podobných otázek, abychom srovnáním mohli posoudit názorový vývoj v důsledku demokratizačního procesu.

Zkoumali jsme tuto otázku také ve vztahu k sociálnímu původu a k charakteru práce (tab. VII a VIII).

U odpovědi — žádné vyhlídky — není podstatných rozdílů u sociálních skupin z bývalých zemědělských rodin, přičemž hodnota odpovědi je kolem 60 %, což jednoznačně charakterizuje vztah bývalých zemědělských dělníků a rolníků k soukromému hospodaření v dnešních podmínkách. Zato velmi překvapivě je nízká hodnota odpovědi „žádné vyhlídky“ (49,0 a 33,3 %) vyslovená sociálními skupinami z nezemědělských rodin.

U odpovědi dobré vyhlídky je relativně vysoká hodnota u sociální skupiny 10—20 ha. Odpověď této skupiny je zřejmě nejvíce ovlivněna minulým ekonomickosociálním postavením těchto rolníků.

Nejmenší vyhlídky soukromým rolníkům dávají družstevníci z úseku řídicí

VII. Vyhledky soukromých rolníků ve vztahu k sociálnímu původu. — The prospects of private farmers in relation to the social origin

Sociální původ dotazovaného	Vyhledky soukromých rolníků		
	žádné	velmi omezené	dobré
Zemědělský dělník bez půdy	56,0	14,0	6,0
s půdou	78,6	14,3	7,1
Nezemědělská rodina z vesnice	49,0	8,2	4,1
z města	33,3	50,0	0,0
Soukromý rolník 0 — 0,5 ha	62,5	12,5	0,0
0,5 — 2 ha	60,0	10,0	4,0
2 — 5 ha	56,1	13,2	5,3
5 — 10 ha	61,4	12,0	4,8
10 — 20 ha	60,0	10,0	20,0
20 — 50 ha	0,0	100,0	0,0
Jiný	0,0	66,7	0,0

Poznámka: v tabulce nejsou uvedeny hodnoty „bez odpovědi“

VIII. Vyhledky soukromých rolníků ve vztahu k charakteru práce. — The prospects of private farmers in relation to the character of work

Převládající charakter práce dotazovaných družstevníků	Vyhledky soukromých rolníků		
	žádné	velmi omezené	dobré
Ruční	55,8	9,8	3,8
Potažní	57,1	14,3	9,5
Strojová	47,2	27,8	11,1
Řídící	73,2	14,6	4,9
Administrativní	41,7	33,3	8,3
Jiná	69,2	15,4	7,8

Poznámka: V tabulce nejsou uvedeny hodnoty „bez odpovědi“

práce. Naproti tomu relativně nejlepší vyhlídky jim dává část družstevníků, u nichž převažuje strojová, potažní a administrativní práce (tab. VIII).

Z odpovědi na další otázku „Jaké změny v zemědělství očekáváte do roku 1975“ vyplývá jednoznačná orientace na rozvoj zemědělské velkovýroby cestou její technizace (tab. IX).

IX. Změny v zemědělství očekávané do r. 1975. — What changes do you expect to take place till 1967?

Druh odpovědi	Odpovědi v %
Odpovědělo	94,57
Neodpovědělo	5,43
Celkem	100,00

Očekávané změny podle odpovědí:

Ve výrobě*)

Zkvalitnění a kompletizace mechanizace

Dostatek náhradních dílů 24,4

Odstranění ruční práce 9,8

Zvýšení výroby, výnosů, užitekosti 4,2

Více lidí půjde do zemědělství 3,8

Lacinější výroba a výrobky 1,5

Zlepšení věkové struktury 1,7

Zlepšení organizace a řízení výroby 5,1

V životní úrovni

Zvýšení mezd, vyrovnání na úroveň průmyslu 6,8

Zvýšení životní úrovně celkem 2,8

Zlepšení sociálního zabezpečení 1,7

Vyrovnání pracovních podmínek a sociálních podmínek

zemědělství na podmínky v ostatních odvětvích národního

hospodářství 3,2

Zlepšení bytové výstavby 2,1

Další odpovědi

Celkové zlepšení situace 3,2

Zlepšení vztahů mezi lidmi 0,4

Jiné 6,8

Beze změn 2,8

Neví — neuvažuje 19,7

Celkem 100,0 %

Odpovědi družstevníků v oblasti výroby se koncentrují na změny v mechanizaci, především na její zkvalitnění a kompletizaci a v souvislosti s tím, na podstatné odstranění ruční práce.

U oblasti životní úrovně družstevníků očekávají zvýšení mezd a jejich vyrovnání na úroveň průmyslu, vyrovnání celkových pracovních a sociálních podmínek v zemědělství v poměru k ostatním odvětvím národního hospodářství.

Zjišťovali jsme též celkový postoj družstevníků k socializaci zemědělství. Položili jsme jim otázku tohoto smyslu: „Domníváte se, že družstevní zemědělská výroba v ČSSR rozřešila uspokojivě budoucnost samostatných rolníků (výrobní i společenskou)“.

Z tab. X vyplývá závěr, že 51,03 % vzorku odpovědělo jednoznačně

X. Řešení budoucnosti bývalých samostatných rolníků družstevní zemědělskou výrobou. — Has the cooperative agricultural production in Czechoslovakia given former private farmers reasonable prospects?

Druh odpovědi	A	B	C	% odpovědi
Ano — rozřešila	33,04	56,00	61,60	51,03
Dosud nedorřešila	28,57	22,67	8,00	19,84
Nevyřešila	10,71	14,67	7,20	11,08
Nevím	26,79	6,67	23,20	17,78
Bez odpovědi	0,89	0,00	0,00	0,27
Celkem				100,00 %

* souhrn odpovědí je počítán za 100 %

kladně. Vezmeme-li v úvahu, že i odpověď — dosud nedořešila — je částečně kladná (19,84 %), pak celkem 70,87 % družstevníků odpovědělo, že zemědělská družstevní výroba do značné míry vyřešila budoucnost soukromých rolníků.

Je zajímavé (podle tab. XI), že věkové skupiny družstevních rolníků mezi 45—50 lety mají nejvyšší hodnotu jednoznačných odpovědí ano (63 %), zatímco věkové skupiny nejmladší mají nízké hodnoty ano a nejvyšší hodnoty ne. Vysvětlení může být v tom, že věkově starší skupiny mohly vlastní zkušeností porovnávat podmínky soukromé a družstevní výroby, zatímco u mladých věkových skupin jsou názory ovlivněny iluzemi o soukromém hospodaření, které z vlastní zkušenosti v podstatě nepoznaly. Tato skutečnost by vyžadovala hlubší analýzy.

XI. Rozřešila družstevní výroba uspokojivě budoucnost samostatných rolníků ve vztahu k věku? — Are the prospects of private farmers in co-ops satisfactory in relation to the age?

Rok narození dotazovaného	Odpověď		
	ano	dosud nedořešila	ne
1950—1946	33,3	33,3	0
1945—1941	29,2	20,8	16,7
1940—1936	47,4	10,5	21,1
1935—1931	43,2	40,5	5,4
1930—1926	45,0	22,5	10,0
1925—1921	52,1	20,8	10,4
1920—1916	63,5	15,4	11,5
1915—1911	63,8	14,9	12,8
1910—1906	63,6	9,1	6,8
1905—1901	40,0	20,0	12,5
1900 a více	45,2	19,4	12,9

Pozn.: Hodnota „nevím“ a „bez odpovědi“ není uvedena

Z hlediska dělby práce nejsou v názorech u rozhodujících skupin výrazné rozdíly (tab. XII). U mechanizátorů je sice nejnižší hodnota odpovědi ne (8,70), ale též nižší hodnota odpovědi ano, především ke skupinám méně kvalifikovaným. Z toho není možné zatím učinit konkrétnější závěr.

Údaje o postojích podle charakteru práce potvrzují tendenci, že skupiny kvalifikovanější mají k otázce progresivnější stanovisko.

Je zajímavé, že právě skupiny sociálním původem nezemědělské a bývalí zemědělští dělníci mají nejnižší hodnoty odpovědi ano, zatímco bývalí rolníci mají proti nim poměrně vysoké hodnoty ano. Logicky bychom očekávali spíše opak. Z hlediska sociálního původu se však projevila výraznější tendence u odpovědi ne, ve smyslu, čím větší rolník, tím vyšší hodnota odpovědi ne.

Celkem však lze tuto otázku uzavřít tak, že většina družstevníků se politicky a ekonomicky ztotožňuje s přeměnou soukromých hospodářství v družstevní zemědělskou velkovýrobu a vidí v této změně svoji budoucnost.

XII. Rozřešila družstevní výroba uspokojivě budoucnost samostatných rolníků ve vztahu k dělbě práce? — Are the prospects of private farmers in co-ops satisfactory in relation to the division of labour?

Skupina dotazovaných družstevníků podle dělby práce	Odpověď		
	ano	dosud nedořešila	ne
Rostlinná výroba	53,5	9,9	14,5
Živočišná výroba	50,5	23,2	9,1
Mechanizace rostlinné výroby	47,8	30,4	8,7
Správa, vedení	57,9	26,3	10,5
Stavební skupina a údržba	42,9	28,6	14,3
Speciální odvětví rostlinné výroby	83,3	0,0	16,7
Speciální odvětví živočišné výroby	31,3	50,0	0,0
Doprava	36,4	18,2	9,1
Sklady	20,0	80,0	0,0
Jiné speciální odvětví	62,5	31,3	0,0

Pozn.: Hodnota „nevím“ a „bez odpovědi“ není uvedena

XIII. Rozřešila družstevní výroba uspokojivě budoucnost samostatných rolníků ve vztahu k charakteru práce? — Are the prospects of farmer private farmers in co-operatives satisfactory in relation to the character of work?

Práce převládající u dotazovaných družstevníků	Odpověď		
	ano	dosud nedořešila	ne
Ruční	49,80	17,40	12,50
Potažní	47,60	4,80	23,80
Strojová	55,50	22,20	8,30
Řidicí	56,10	34,10	2,40
Administrativní	58,30	25,00	8,30
Jiná	46,20	38,50	0,00

ZÁVĚR

Provedený výzkum dává možnost charakterizovat některé rysy sociálního vývoje v československém zemědělství. Přesto, že výsledky výzkumu nejsou vzhledem ke zkoumanému vzorku reprezentativní, jsme toho názoru, že odráží celkovou tendenci v ekonomicky stabilizovaných družstvech. Bylo by však velmi účelné ověřit výsledky na reprezentativním vzorku.

Výzkum potvrdil, že rozvíjející se mechanizace zemědělství, je a bude dále jednou z rozhodujících příčin změn v charakteru a dělbě práce. Neustále se prohlubující změny v charakteru a dělbě práce ovlivňují vytváření a další vývoj netřídní sociální struktury v zemědělství. Jádrem této struktury se stávají skupiny mechanizátorů a odborníků, které jsou produktem socializace a mecha-

XIV. Rozřešila družstevní výroba uspokojivě budoucnost samostatných rolníků ve vztahu k sociálnímu původu? — Are the prospects of former private farmers in co-operatives satisfactory in relation to the social origin?

Sociální původ	Odpověď		
	ano	dosud nedořešila	ne
Zemědělský dělník bez půdy	40,00	24,00	8,00
s půdou	42,90	35,70	7,10
Nezemědělská rodina z vesnice	38,80	28,60	8,20
z města	16,70	16,70	33,30
Soukromý rolník			
0 — 0,5 ha	62,50	12,50	0,00
0,5 — 2 ha	54,00	26,00	6,00
2 — 5 ha	60,50	16,70	8,80
5 — 10 ha	50,60	12,00	20,50
10 — 20 ha	60,00	10,00	20,00
20 — 50 ha	100,00	0,00	0,00
Jiné	66,70	33,30	0,00

Pozn.: nejsou uvedeny hodnoty „nevím“ a „bez odpovědi“

nizace. Růst mechanizace bude dále zvyšovat význam těchto skupin. Naproti tomu bude klesat počet a význam skupin vykonávajících jednoduchou ruční práci. Výzkum však potvrdil, že vývoj naznačeným směrem je teprve v začátcích, že počet družstevníků pracujících převážně ručně je neúměrně vysoký a rozvoj mechanizace v mnohém zaostává za potřebami zemědělství.

Komplex objektivních změn vlastnických, mechanizačních i sociálních podstatně ovlivňuje vědomí družstevních rolníků. Je to především mechanizace a její rozvoj, která pomáhá překonávat malovýrobní myšlení a přesvědčuje družstevníky o přednostech socialistické velkovýroby.

Družstevní rolníci očekávají od dalšího vývoje zlepšení vybavenosti zemědělství mechanizací a chemickými prostředky, podstatné odstranění manuální práce, zvýšení zemědělské výroby a zvýšení životní úrovně na úroveň pracovníků v průmyslu.

V celku je možné konstatovat, že nejvíce se s technikou, vědeckým pokrokem a velkovýrobou v zemědělství ztotožňují ty sociální skupiny družstevníků, které mají vyšší kvalifikaci a pracují více se stroji. Tyto skupiny budou v dalším vývoji čs. zemědělství narůstat v poměru k pracovníkům nekvalifikovaným.

Literatura

ČERNÍK, KAZIMOUR, MESTEK, Zpráva pro vládu ČSSR z 15. 2. 1967 o pracovních silách v zemědělství.

KARLÍK J. a kol., 1967, Čs. zemědělství a pracovní síly. Svoboda, Praha.

Statistické ročenky MZVŽ, 1965, 1966, Praha.

Statistické ročenky ČSSR 1960—1966, STN, Praha.

Statistické materiály SÚS, 1968, Praha.

Došlo dne 13. 7. 1968

О некоторых результатах исследований социальных влияний механизации на сельское хозяйство

Авторы занимаются некоторыми результатами социологического исследования социальных последствий механизации сельского хозяйства. Речь идет о международном исследовании для ФАО, которое было организовано Европейским обществом социологии деревни следующих стран: Голландии, Дании, Швейцарии, Финляндии, Федеративной Республики Германии, Италии, Польши, Югославии и Чехословакии.

Исследование в Чехословакии проходило в трех сельскохозяйственных кооперативах (А — 1369 га с/х земель, В — 1366 га с/х земель, С — 1927 га с/х земель) в свекловичной, кукурузной и горной производственных областях. Для исследования в чехословацких условиях был избран монографический метод, дополненный статистическим методом. Данные о кооперативах сравнивались с общегосударственными и областными средними данными. Вопросы были выполнены 488 членами кооперативов. Объективные данные были получены из статистических материалов кооперативов, сельскохозяйственных производственных управлений, Министерства сельского хозяйства и питания и Государственного статистического управления. Исследования на местах проводились от ноября 1966 года до сентября 1967 года.

В первой части характеризованы объективные изменения в чехословацком сельском хозяйстве — социалистическая перестройка и темп роста механизации сельского хозяйства; изменения в характере и разделении труда, повышение квалификации, изменения в структуре рабочего дня. В другой части документированы изменения в сознании членов кооператива в связи с социализацией и механизацией сельского хозяйства.

Исследование подтвердило, что развивающаяся механизация сельского хозяйства была и в дальнейшем будет одной из решающих причин изменений характера и разделения труда, социальной структуры и изменений в сознании кооперативных крестьян.

Some Results of the Research of the Social Implications of Mechanization in Agriculture

The international sociological research of the social implications of the mechanization of agriculture, sponsored by F. A. O., was conducted by the European Society for Rural Sociology in the following countries: the Netherlands, Denmark, Switzerland, Finland, German Federal Republic, Italy, Yugoslavia, Poland, and Czechoslovakia.

In Czechoslovakia, the research was carried out in three agricultural cooperatives: A—1369 ha of agricultural land, B—1366 ha, C—1927 ha, situated in the beet-growing, maize-growing, and montane regions, respectively. For the research in Czechoslovakia, the monographic plus statistical procedure was chosen. The data for the cooperatives were compared with the national or regional averages. The questionnaires were filled in by 388 co-op members. Objective data were derived from the statistical material of the co-operatives, agricultural production boards, Ministry of Agriculture, and the State Office for Statistics. The field research proceeded from November, 1966, to September, 1967.

In the first part characteristics are given of the objective changes in Czechoslovak agriculture — the socialist transformations and the rate of the advance of the mechanization of agriculture; the changes in the nature and division of labour, the growth of special skills, the changes in the structure of the working day. The second part comments on the changes in the minds of cooperative farmers with respect to the dependence on the socialization and mechanization of agriculture.

The research proved that the advancing mechanization of agriculture is — and will remain — one of the most crucial causes of the changes in the character of work, in the division of labour, and in the social structure, as well as of the changes in the minds of co-op farmers.

Adresy autorů:

PhDr. Josef Vavřík, CSc., Vysoká škola zemědělská, katedra sociologie a historie venkova a zemědělství, Praha - Suchbátka

Imrich Matúška, Vysoká škola poľnohospodárska, katedra sociologie a politologie, Nitra

Ing. Věra Tauberová, Ústav sociologie vesnice a zemědělství, VŠZ, Brno, Zemědělská 1
